

PROGRAM TÜRLERİ VE PROGRAM GELİŞTİRME

- **Eğitim**, eski çağlardan günümüze filozofları ve bilim insanlarını uğraştıran, oldukça tartışmalı bir kavramdır.
- İnsanların temel bir etkinliği olarak eğitim, toplumsal ve kültürel yapıyla yakından ilişkilidir ve birçok disiplini etkilediği gibi aynı zamanda bu disiplinlerden etkilenen bir özelliğe sahiptir.
- Taşıdığı bu özellikler açısından eğitimin temel amaçlarının **bireyin kendini gerçekleştirmesi ve de topluma yararlı olmasını, bir diğer deyişle toplumsallaşmasını sağlamak** olduğu söylenebilir.
- Toplumlar **eğitim yoluyla kültürel mirasını yaşatır** ve böylece devamlılığını sağlar.
- Eğitim, en genel anlamıyla **bireyi kültürel yaşama hazırlayan tüm sosyal süreçleri** içerir.
- Eğitimin işlevlerinin gerçekleştirilmesinde **eğitim programları** önemli bir role sahiptir.
- Eğitim programı, insan, toplum ve onun bir çıktısı olan kültür ile sürekli ilişki içinde olan **dinamik** bir nitelik taşır.
- Toplumun ulaşmak istediği genel hedefler, hükümet politikaları, birey ve toplumun gereksinimleri ve bu gereksinimlerdeki değişim, buna etki eden bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve benzeri birçok durum **eğitim programlarının şekillenmesini** etkileyen önemli etmenlerdir.

Eğitim Programının Tanımı

- Eğitim programının ne olduğu konusunda **alanyazında** (yani **literatürde**) çok sayıda tanıma rastlamak mümkündür.
- Eğitim programının temel sorunları üzerine değinen ve bu konuyla ilgili 1918 yılında ilk kitabı yazan Bobbit (2017), Latince "**yarış alanı**" ve "**yarış**" anlamından yola çıkarak eğitim programını "**çocuk ve gençlerin yetişkin yaşamında yapılması gereken şeyleri iyice yapabilmek becerisi geliştirmek ve her açıdan yetişkinlerin olması gerektiği gibi olmak için yapmaları ve deneyimlemeleri gereken şeylerin toplamı**" biçiminde ele almıştır.
- Eğitim programları alanındaki önemli çalışmalarıyla tanınan Tyler (1948) bu kavramı, geçmişte ya da şu andaki uygulamalar ile **bilimsel ve kuramsal çalışmalardan elde edilen amaçlar doğrultusunda biçimlenmiş öğrenci yaşantılarının bütünü** olarak tanımlamıştır.

- English'e (1992) göre program, okul ya da okul sistemi içinde en azından öğretmenlerin öğrencilere öğretmesi gereken içeriği ve kullanabilecekleri yöntemleri içeren bir doküman ya da plandır.
- Posner (2004) ise hem öğretmene hem de değerlendirme sürecine karar vermeye olanak sağlayan öğrenme ürünleri dizisi olarak ele almaktadır.
- Ornstein ve Hunkins (2009) ise eğitim programını kendine özgü temelleri, bilgi alanları, araştırma yaklaşımları, kuramları, ilkeleri ve uzmanları olan bir çalışma alanı olarak tanımlamışlardır.
- Eğitim programı kavramı Türkiye'deki araştırmacı ve düşünürler tarafından da çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır.
- Eğitim programları alanının öncüsü Varış'a (1994: 18) göre eğitim programı, "**Bir eğitim kurumunun, çocuklar, gençler ve yetişkinler için sağladığı millî eğitimin ve kurumun amaçlarının gerçekleşmesine dönük tüm faaliyetleri kapsar.**"
- Yine program geliştirme alanına önemli katkılar sağlamış olan Ertürk (1979: 14) eğitim programını, "**yetişek**" kavramını kullanarak açıklamaktadır ve yetişeceği "**Belli öğrencileri belli bir zaman süresi içinde yetiştirmeye yönelik düzenli eğitim durumlarının tümü.**" olarak tanımlamaktadır.
- Sönmez (2015: 11) de eğitim programı kavramı yerine "**yetişek**" kavramını kullanır ve ona göre "**Yetişekler, öğrencide gözlenmeye karar verilen hedef ve davranışları, onların içerikle bağlantısını, eğitim ve sinama durumlarını kapsar.**"
- Yukarıda bir kısmına yer verilen tanımlar incelendiğinde eğitim programının kimi zaman öngörüsül kimi zaman tanımlayıcı kimi zaman da her ikisini kapsayıcı biçimlerde tanımlandığı görülmektedir.
- **Öngörüsül tanımlar**, genel olarak bir reçete gibi **neyin olması gerektiğini ele alan tanımlardır. Tanımlayıcı** ya da **betimsel tanımlar** ise çoğunlukla **edinilmiş yaşantılara**, bir diğer deyişle **geçmişe** vurgu yapar.
- Toplumların temel değerleri, anlayışları ve beklentileri üzerine temellendirilen eğitim programı, **planlı bir biçimde ulaşılması beklenen sonuçlara göre öğretimin düzenlenerek uygulanmasına yol gösteren bütüncül bir bakış açısı** sunar.
- Programı tanımlama çabalarının çeşitliliği yanında kimi zaman ne olduğuna ilişkin yorumlamalarda da bulunduğu söylenebilir. Program kavramıyla ilgili yapılan yorumlardan bazıları şunlardır

Program;

- ✓ **Siyasi bir araçtır.** Bu görüşe göre eğitim programı dünyada topluma bağlılığı artırmaya çalışan bir araç olarak görülmektedir.
- ✓ Hizmet etmekte olduğu toplum ve kültürünün bir yansımasıdır.
- ✓ Toplumsal etkinliklerin bir sonucudur.
- ✓ Aralıksız çalışan bir yeniden düzenleme sürecidir.
- ✓ Ne öğrenildiğidir.
- ✓ Okulda alınan tüm derslerdir.
- ✓ Öğretme ve öğrenmeyi aydınlığa kavuşturan yapıdır.
- ✓ Öğretmen ve öğrencinin ellerinde hayat bulan bir varlıktır.
- ✓ Eğitimin kalbidir.
- ✓ Okullaşmanın özüdür ve okulun varoluş sebebidir.

- Eğitim programı ile ilgili yapılan tüm tanımlar, eğitim programının sınırları çizilmesi zor bir kavram olduğunu göstermektedir.
- Ornstein ve Hunkins'e (2009) göre bir kişinin eğitim programı kavramı ne kadar keskin ve netse öğrenme-öğretmeyle ilişkili faktörleri yok sayma ve gözden kaçırma eğilimi o kadar büyüktür.
- Ancak tanımlardaki çeşitlilik ve farklılığa karşın birtakım ortak noktaların olduğu görülmektedir.
- Bu ortak noktalara bakıldığında eğitim programının bir amaç dizisini, bu amaçların kazandırılmasını sağlayacak içeriği, içeriği kazandırmak için kullanılacak etkinlikleri ve öğrenme çıktılarına belirleyecek değerlendirme etkinliklerini kapsayan; öğrenme-öğretme sürecini yönetecek olan öğretmenlere yol gösteren bütüncül bir sistem olduğu görülmektedir.
- Buna göre **genel olarak bir programın amaç/hedef (niçin), içerik (ne), öğretme-öğrenme süreci (nasıl) ve ölçme ve değerlendirme (ne kadar)** olmak üzere dört birbiriyle sıkı ilişkili öge üzerine kurulu bir yapı olduğu söylenebilir.
- Program kavramına ilişkin tanımlarda farklılıkların olması, programın oldukça kapsamlı ve tek bir biçimde açıklanamayacağına bir göstergesidir.

3. Program Türleri

- Programın **dinamik** bir yapıya sahip olması ve kavramsallaştırma çalışmalarının sürekliliği, farklı araştırmacılar tarafından tanımlanmış çeşitli program türlerini gündeme getirmiştir.

- Bu sınıflandırmaların **kimisi işlevine** odaklanırken kimisi ise **hiyerarşik bir bakışı** ortaya koymaktadır.

Program türlerine ilişkin yapılan sınıflandırmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

- ✓ **Eisner:** açık program, dolaylı program, örtük program, ihmal edilen program
- ✓ **Posner:** resmî program, uygulamadaki program, örtük program, ihmal edilen program, ekstra program.
- ✓ **Crawford:** yazılı program, öğretilen program, test edilen program.
- ✓ **Englis:** resmî program, resmî olmayan program, örtük program.
- ✓ **Glatthorn:** önerilen program, yazılı program, öğretilen program, desteklenen program, test edilen program, öğrenilen program, örtük program.
- ✓ **Sönmez ve Alacapınar:** resmî yetişek, örtük yetişek, karşit yetişek, ek yetişek.

Görüldüğü gibi program türleri ile ilgili çok çeşitli sınıflandırma ve adlandırmalar söz konusudur. Ancak sınıflandırmaların kapsamı incelendiğinde farklı isimlerle tanımlanan **bazı program türlerinin aynı işleve sahip oldukları söylenebilir** (Karabacak, 2018). Bu bölümde en çok ele alınan program türleri tanımlanmıştır.

•Resmî program:

- Resmî metinlerde açıkça belirtilen biçimde geliştirilen; hedefleri, konuları ve işleniş sırasını; kullanılacak araç gereçleri ve değerlendirmeyi içeren bir programdır.
- Ders planı hazırlama konusunda öğretmene temel oluşturan bu program türünün en temel özelliği, belli bir kapsamının ve düzeninin olmasıdır.
- Sönmez ve Alacapınar'a göre bu tür programın en geçerli olanı devlet tarafından hazırlanıp eğitim bakanlığınca yürütülendir.
- Bu yönüyle eğitim programı **hukuki** bir nitelik de taşır.
- Okul, eğitim programında neyin öğretilmesi gerektiğini önerir ve anayasa ile ilgili yasalar temel alınarak bu program oluşturulur.
- Ülkemizde **Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tüm eğitim basamakları için geliştirilen programlar, resmî programa** örnek gösterilebilir ve bu yönüyle de zorunlu bir özellik gösterir.

•Uygulamadaki program:

- Ellis, uygulanması planlanan eğitim programının uzmanlar tarafından önerildiğini ve programın uygulanması sırasında asıl kararı öğretmenin verdiğini ifade etmektedir.

- Bu program uygulanan, dolaylı, işevuruk, gerçekleşen ya da öğretilen program olarak da adlandırılmaktadır.
- Uygulamadaki program, **resmî programın uygulanışında ortaya çıkan ve öğretmen tarafından gerçekten uygulanan bir programdır.**
- Bir başka deyişle **öğretmenin gerçekte ne öğrettiğini, önemini öğrenciye nasıl ilettiğini ve öğrencilerin gerçekte nelerden sorumlu olduklarını kapsayan bir program türüdür.**

•Test edilen program:

- Öğretmen, eğitim kurumları ve / veya devlet tarafından hazırlanan sınavlarda ölçülen öğrenmeleri kapsayan program türüdür
- Bu programın en önemli özelliği, bu **sınavlardaki ölçme araçlarında hangi amaçların öngörüldüğü ve buna dayalı olarak bunun hangi sorularla ortaya çıkarılmasının çalışıldığıdır.**

•Örtük program:

- **Gizli, saklanan ve informal program** olarak da adlandırılan örtük program, resmî/formal program dışında **yazılı ve resmî olmayan, farklı hedeflerin kazanılmasını sağlayan bir program türüdür.**
- Resmî programda açıkça belirtilmediği hâlde öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal davranışlarını etkileme özelliğine sahiptir.
- Eğitim sistemleri, okulun yönetimi ve yapısı, okul kuralları, disiplin anlayışı, okul ile çevre ilişkileri, öğretmen-yönetici-öğrenci arasındaki ilişkiler vb. tutum ve davranışlar örtük programın kapsamını oluşturmaktadır.
- Bu program; öğretmenin, okulun, toplumun norm ve değerlerini içermektedir.

İhmal edilen program:

- Resmî programda yer almasına karşılık **uygulamaya konmayan**, göz ardı edilen, üstünkörü geçilen ya da atlanan programdır.
- Öğrencilere sunulmayan seçenekler, öğrencilerin bilemeyecekleri bakış açıları ve zihinsel dağarcıklarında olmayan kavramlar ve beceriler olarak ele alınabilir.
- Öğretilmeyen konuların neden göz ardı edildiği ile ilişkilidir.
- Programın ihmal edilmesinin sınav sistemi, veli, öğretmen beklentileri, okulun fiziki olanakları, okulun bulunduğu bölge gibi çok çeşitli nedenleri olabilir.

•Ekstra program:

- Okulun dışında yapılması planlanmış her türlü deneyim, etkinlik bu programın içinde yer almaktadır.
- Bu tür etkinliklere **spor karşılaşmaları, halk oyunları, sinema, tiyatro, konferanslar, sergiler vb. örnek** olarak verilebilir (Sönmez ve Alacapınar, 2015: 53).
- Gönüllülük esasına dayanması ve öğrencilerin ilgilerine cevap verir nitelikte olması nedeniyle de resmî program ile farklılık gösterir.

•Desteklenen program:

- Programın desteklenmesi için sağlanan kaynakları (ders kitabı, ders saati, sınıf sayısı, derse ayrılan süre vb.) içeren bir program türüdür.

•Önerilen program:

- Bilim insanları ya da meslek kuruluşlarınca hazırlanan program türüdür.
- **Türk Eğitim Derneği tarafından hazırlanarak sunulan “Ulusal Eğitim Programı 2015-2022” önerilen program türüne örnek teşkil etmektedir.**

• Karşıt program:

- Sönmez tarafından oluşturulan bu program, resmî programın hedeflerinin tam karşıtını savunan kişileri yetiştirmek üzere oluşturulan bir programdır.
- Örtük programdan farklı olarak bu program **resmî programa tamamen karşı bir tutum ve eylemi** içerir.

Eğitim programlarıyla ilgili bir diğer sınıflandırma ise eğitim, öğretim ve ders programı sınıflandırması şeklindedir.

- **Eğitim programı**, genel olarak Millî Eğitim Bakanlığında ve / veya eğitim kurumlarında yer alan kurum içi ya da kurum dışı tüm etkinlikleri kapsayan bir programdır.
- Bu program türü en genel program olup öğretim ve ders programlarının çerçevesini oluşturur.
- **Öğretim programı**, eğitim programı içinde yer alan ve özellikle öğrenme-öğretme etkinliklerinin planlanması ve uygulanmasını kapsayan bir programdır.
- **Ders programı** ise öğretim programı içinde yer alan matematik, Türkçe, beden eğitimi gibi bir ders ya da kursun amaçlarını, içeriklerini, öğrenme-öğretme ve değerlendirme süreçlerini kapsayan bir program olarak tanımlanabilir.

Eğitim programlarıyla ilgili alan yazında yer alan sınıflandırmalar şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Ancak burada dikkate alınması gereken **en önemli nokta, programın kapsamı ya da türü ne olursa olsun, öngördüğü hedefleri gerçekleştirebilme gücü** ve de **program türleri arasında uyumun sağlanabilmesidir.**

- Programın amaçlarının gerçekleşme düzeyi ve program uyumu, etkililiğin temel göstergeleri olarak kabul edilebilir.
- Bu da programların **sürekli bir biçimde geliştirilmesi gerekliliğini** gündeme getirmektedir.

Program Geliştirme Süreci

- Hewitt'e (2018) göre eğitim programı, genel olarak bir bilgi alanını oluştururken eğitim programı geliştirme, bilgiye katkı sürecini temsil eder.
- Eğitim süreçlerinin planlı ve sistemli olmalarını sağlayan programların durağan olması mümkün değildir.
- programların dinamik olmaları gerektiğini ve ulaşılmaya çalışılan bir hedef olarak değil, bir yolculuk olarak düşünülmesi gerektiğini belirtmektedirler.
- Program geliştirme, en genel tanımıyla eğitim programının öğeleri olan hedef, içerik, öğretme-öğrenme süreci ve değerlendirme boyutları arasındaki dinamik ilişkiler bütünü (Demirel, 2020) olarak tanımlanmaktadır.
- Bir başka bakışa göre program geliştirme; belli bir konuya yönelik eğitimin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi, daha iyiye götürülmesi olarak ele alınmaktadır.
- Her iki tanımda da program geliştirme bir süreç olduğu ve bu sürecin de çeşitli aşamalardan oluştuğu görülmektedir.
- Etkili bir program geliştirme; programı oluşturan felsefeyi, amaçları, hedefleri, öğrenme deneyimlerini, öğretme kaynaklarını ve değerlendirmeleri yansıtmalıdır.
- Bu kolay bir süreç ya da iş değildir. Bir programın geliştirilmesi öncelikle bilimsel bir etkinliktir ve dolayısıyla araştırmaya dayalıdır.
- Aynı zamanda bir ekip işi olan program geliştirmeye ilişkin birçok modelin geliştirildiği ve uygulandığı görülmektedir. Geliştirilen modeller, bir programın nasıl bir süreçte geliştirileceği, nasıl bir yolun izlenmesi gerektiği konusunda kılavuzluk eder.
- Her model, bir programı daha etkili kılma nihai amacını farklı anlayışlar çerçevesinde yapılandırır.
- Bu başlık altında Türk eğitim sisteminde benimsenen, eklektik bir anlayışı içeren Demirel (2020) tarafından geliştirilen model temel alınarak genel hatlarıyla bir programın geliştirilme süreci üzerinde durulmuştur.

Program geliştirme süreci en genel biçimiyle **planlama, tasarlama, deneme, değerlendirme ve programa süreklilik kazandırma aşamalarından** oluşur. Bu aşamalar ve kapsamında yer alan etkinlikler aşağıda sunulmuştur.

Programın Planlanması

- Programın planlanması, gerekli olacak unsurları, biçimleri belirler ve tüm etkinliğe ya da sürece kuş bakışı bir görünüm sağlar.
- Program geliştirmenin planlama aşamasında geliştirilecek programa ilişkin birtakım kararların alınması beklenir.
- Bu süreçte öncelikli olarak geliştirme süreçlerinde kimlerin, hangi amaçla yer alması gerektiğine karar verilmelidir.
- Bu aşamada geliştirilecek programla ilgili konu alanı uzmanları, programın geliştirilmesine karar veren yetkililer, programın tasarımında etkili olan ve kararlara yön veren kişiler, konuyu farklı açılardan irdelemeye destek olacak danışmanlar vb. yer almaktadır.
- Bunun yanı sıra öğretmenler, öğrenciler, sivil toplum örgütleri üyeleri de bu çalışmalarda doğrudan ya da dolaylı bir biçimde yer alabilmektedir.
- Çalışma ekibi belirlendikten sonra bu çalışmaların ne kadar sürede gerçekleştirileceği, sürecin hangi aşamasında hangi adımların izleneceği, bu sürecin ne kadar sürede tamamlanacağına ilişkin çeşitli kararların alındığı çalışma planının yapılması ve ardından sürecin en kritik aşaması olan, tasarıya temel teşkil edecek biçimde gereksinimlerin belirlenmesi süreci planlanır.
- Eğitim gereksinimlerinin ortaya çıkması ya da uygulamadaki bir programın gözden geçirilmesi gerekliliği programların geliştirilmesinde sağlam bir temel oluşturur
- Tyler tarafından gündeme getirilen gereksinim belirleme ya da diğer bir adıyla ihtiyaç analizi, genel olarak bireysel ve kurumsal gelişimi sağlama, karşılaşılan ve karşılaşılabilecek sorunlarla birlikte ihtiyaçları tespit ederek bu ihtiyaçlara uygun çözüm yolları bulma olarak tanımlanmaktadır.
- Maslow'un da belirttiği gibi bireyleri güdüleyen en temel şey **gereksinimlerdir** ve dolayısıyla bu gereksinimler programların geliştirilmesi sürecine kaynaklık eder.
- Ancak bu sadece bireylerin ya da öğrenenlerin gereksinimleri ile sınırlı bir süreç değildir.
- Toplumun, konu alanının, uygulayıcıların, doğanın gereksinimleri de söz konusudur.
- Bu, zaman alıcı, maliyetli ve yorucu bir süreçtir.
- Burada bir anlamda beklenenlerle var olanların bir karşılaştırması yapılır.
- Bunun için planlama yapılması, verilerin toplanması, analiz edilmesi ve raporlanması gerekir.
- Bunun için testler, konuyla ilgili raporlar, ölçekler, görüşme ve gözlemler kullanılabilir.

Program Tasarısının Hazırlanması

- Tasarının hazırlanması programın öğelerini kapsar.
- Bunlar: amaçlar, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve ölçme ve değerlendirmedir.
- Bu aşamada; bu çalışmanın neden yapıldığı, ulaşılmak istenen çıktıların neler olduğu, sürecin nasıl işleyeceği ve amaçlara ulaşıp ulaşılmadığının nasıl anlaşılacağı soruları yanıtlanır (Hewitt, 2018).
- Tasarı hazırlama sürecinde önemli olan gereksinimlerin iyi analiz edilmesi ve bunun üzerine programın tüm öğelerinin birbirini destekleyecek, temel alınan felsefi görüşü yansıtacak, gelişim özelliklerini dikkate alacak bir biçimde hazırlanmasıdır.

Programın Uygulanması

- Tasarlanan eğitim programının uygulamada amaçlarını ne denli gerçekleştirebildiğini belirlemek için bir deneme uygulamasına gereksinim vardır.
- Hewitt'in (2018) de belirttiği gibi bir eğitim programının **pilot uygulamasının yapılmasındaki amaç, gerçekte nasıl görüldüğünü anlayabilmektedir**.
- Burada önemli soru, deneme uygulamasının nerede ve nasıl yapılacağına karar verilmesi ve uygulamanın planlanmasıdır.
- Örneğin hazırlanan tasarı, ulusal düzeyde bir program ise bunun pilot uygulaması için evreni temsil edecek biçimde örneklemin seçilmesi ve okullara karar verilerek öğretmenlerin ve yöneticilerin bilgilendirilmesi yoluyla deneme çalışması yapılabilir.
- Bu süreçte toplanan veriler, programın aksayan yönleri hakkında önemli bilgiler sunabilir.
- Bu bilgiler, programın asıl uygulamaya hazır hâle getirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.
- Uygulama sürecinde dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, değişime karşı oluşabilecek dirençleri öngörebilmek ve bu dirençleri ortadan kaldırmaya yönelik önlemleri alabilmektir.

Programın Değerlendirilmesi

- Programın etkililiği hakkında karar verme süreci olarak adlandırılan bu aşama, program geliştirme çalışmalarının sürekliliğinin bir parçasıdır.
- Değerlendirme sürecinde programın tüm öğeleri ve bu öğeler arasındaki ilişkiler değerlendirilir, uygulama süreci incelenir ve programın çeşitli açılardan (amaçlara ulaşma düzeyi, içeriğin uygunluğu vb.) uygunluğuna karar verilir.
- Bu sürecin sonunda program olduğu gibi uygulamaya konabilir, geliştirilerek uygulamaya başlanabilir ya da

sonlandırılabilir. Bu süreçte alınacak kararların uygunluğu bilimsel bir anlayışın izlenmesiyle olanaklıdır.

Programa Süreklilik Kazandırılması

- Program geliştirme, döngüsel bir süreçtir.
- Değişimin kaçınılmazlığı, gereksinimlerin çeşitlenmesi ve programın dinamik bir yapıya sahip olması; sürekli geliştirilmesinin temel gerekçelerini oluşturmaktadır. Bir program, uygulamada elde edilen verilerle geliştirildikçe etkililik kazanır.
- Bunun gerçekleşebilmesi ise araştırma-geliştirme çalışmaları ile mümkündür.

PROGRAM DEĞERLENDİRME

Giriş

- Yaşamın her anında değerlendirmeler yaparız.
- Aldığımız bir kıyafetin güzel olup olmadığı, trafikte sürücülerin ve yayaların davranışları, öğrencinin öğrenme başarısı gibi birçok durumda bir karara varmaya çalışırız.
- Kıyafet seçimine ilişkin kararlarımızda çoğunlukla kişisel beğenilerimiz ve yaşam biçimimiz etkili olur.
- Diğer bir deyişle bu kararları almada genel geçerliği olan ölçütlere gerek duymayabiliriz.
- Ancak kimi konularda karar verirken birtakım ölçütleri dikkate almamız gerekir.
- Örneğin bir trafik polisi, sürücü ya da yayaların davranışlarını kişisel beğenilerine göre değerlendiremez. Davranışların uygunluğu trafik kurallarıyla belirlenmiştir.
- Eğitim sisteminde yapılan değerlendirmeler de rastgele alınmış kararlara dayandırılmayacak bir süreçtir.
- Eğitimde niteliğin artırılmasında, çağın gereklerine uygun programların geliştirilmesi, amaçlara uygun öğretim etkinliklerinin planlanması ve uygulanması son derece önemlidir.
- Hazırlanan programların, planlanan öğretim etkinliklerinin bu gerekliliğe uygun olup olmadığı ya da ne düzeyde uygun olduğu sorularına ancak değerlendirme sürecinde yanıt aranabilir.
- Program değerlendirmenin irdelendiği bu çalışmada öncelikle program değerlendirmenin amacı ve işlevi üzerinde durulacak, ardından değerlendirme süreci ele alınacak ve son olarak değerlendirme türleri ve yaklaşımları açıklanacaktır.

Program Değerlendirmenin Amacı ve İşlevi

- **Değerlendirme**, en genel tanımıyla bir karar verme sürecidir.
- Program değerlendirmede de anahtar sözcük "**karar verme**"dir.
- Bu karar verme süreci birtakım sorulara yanıt aranmasını gerektirir.
- Barnes, bu **soruları** şu şekilde açıklamaktadır: "**Ne değerlendirilecek? Niçin ve nasıl değerlendirilecek? Kim / kimin için değerlendirilecek? Nerede değerlendirilecek? Ne zaman değerlendirilecek?**"
- Bu sorulardan her birine verilen **yanıtlar, programın etkililiğini belirlemede önemli bilgiler sağlar.**
- Ertürk (1979) program değerlendirmeyi, programın istenen davranış değişikliğini gerçekleştirmekte başarılı olup olmadığının belirlenmesi olarak tanımlamaktadır.
- Varış'a göre program geliştirme ve değerlendirme, iç içe yürütülen bir süreçtir.
- Değerlendirme, bir program geliştirme faaliyetinin önemli bir aşamasıdır ve sürekli bir yönünü oluşturur.
- Bu süreçte alınan dönütler programın daha iyi geliştirilmesi için kullanılır (Varış,1994).
- Posner (2004) ise belirli bir amaç doğrultusunda yapılan incelemelere dayalı olarak programın değerinin belirlenmesini program değerlendirme olarak tanımlamaktadır.
- Ornstein ve Hunkins'e (2009) göre değerlendirme, en genel tanımıyla bir konu hakkında karar vermek için bilgi toplama sürecidir ve bu süreç nitelikli bir yargılama için standartların belirlenmesi, ilgili bilginin toplanması ve karar verme süreci için standartların uygulanması yöntemlerini içermektedir.
- Oliva'ya (2005) göre de program değerlendirme, bilimsel temelleri olan bilgi toplama sürecidir ve bu sürecin başarısında soru sormak, doğru soru sormak ve doğru soruları doğru insanlara sormak olmak üzere üç önemli nokta vardır.
- Program değerlendirmeyi çeşitli çalışmaları kapsayan bir süreç olarak tanımlayan Wiles ise bu süreçte değerlendirilecek programa ve bu programı değerlendirebilmek için ne tür verilerin toplanması gerektiğine karar verilmesi, hazırlanan programın geçerliliği hakkında veri toplanması, verilerin çözümlenmesi, sonuç çıkarılması ve son olarak geliştirilen programın yürütülmesine ilişkin kararın alınması çalışmalarına yer verilmesi gerektiğini belirtmektedirler.
- Öte yandan program değerlendirmeyi, bir programın değeri ya da yararlılığını ya da bireye, gruba, hizmet sunulan

kuruma ya da topluluğa uygunluğunu belirleme süreci olarak ele almaktadır.

- Bu yargılama süreci ise toplanan kanıtlara, ilgililere yöneltilen sorulara ve bu işi gerçekleştirenlerin değer yargılarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir.
- Yapılan tanımlara göre **program değerlendirme genel olarak eğitim kurumlarının çağın gereklerine uygun bireylerin yetiştirilip yetiştirilmediğini, bir diğer deyişle bireylere istedik davranışların kazandırılıp kazandırılmadığını; eğer kazandırılmamışsa nedenlerini bulmayı amaçlayan, bu amaçla değerlendirilecek programla ilgili verilerin toplanarak bilimsel ölçütlere göre yorumlanmasını içeren kapsamlı bir süreç** olarak açıklanabilir.
- Program değerlendirmenin tarihsel gelişimine bakıldığında ilk değerlendirme çalışmalarının öğrenci başarılarının belirlenmesi amacıyla yapıldığı görülmektedir.
- Ancak konuyla ilgili yapılan tanımlardan yola çıkarak program değerlendirmenin sadece öğrenci başarısına yönelik değerlendirmelerle sınırlı kalmadığı, başka amaçların da söz konusu olduğu açıkça görülmektedir.
- Örneğin programın amaçlarına ulaşma düzeyini belirleme, içeriğin uygunluğuna karar verme, uygulanan öğretim ve değerlendirme yaklaşımlarının etkililiğini belirleme gibi programın bir ya da birden fazla ögesinin işlevselliğini tartışma, güçlü ve zayıf yönlerini ortaya çıkarma, sorunları tanımlama, gereksinimleri ve eğitimde kullanılacak kaynakları belirleme, karar vericileri bilgilendirme, uygulayıcılara kendi uygulamalarına ilişkin dönüt verme, bilim ve teknolojinin yarattığı gelişmeleri takip edebilme vb. amaçlarla programlar değerlendirilebilmektedir
- Bu sürecin sonunda alınan karar, programın olduğu gibi sürdürülmesine, geliştirilmesine ya da sonlandırılmasına karar vermede kritik bir öneme sahiptir.
- Programların değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken kavramlardan biri de bağlamdır.
- Bir programın işlevsel olması ve gereksinimlere gerçekçi yanıt verebilmesi için değerlendirilmesi ve geliştirilmesi sürecinde bağlamsal durumun analiz edilmesi son derece önemlidir.
- **Bağlam**; bir olay veya durumun sosyal, kültürel, coğrafi, ekonomik, siyasal, yasal, tarihsel, psikolojik ve felsefi ilişkiler örüntüsü olarak tanımlanabilir.
- **Eğitim programlarının bağlamı, programın amaç-içerik-eğitim durumları-ölçme ve değerlendirme boyutlarının esas aldığı eğitim felsefesi, psikolojisi, sosyolojisi, öğrenme-öğretme kuramları kapsamında belirlenir**

- Sonuç olarak bir programın değerlendirilmesi; durumu belirleme, gözden geçirme, karşılaştırma, gereksinimleri belirleme, amaçlara ulaşıp ulaşılmadığını saptama gibi önemli işlevleri yerine getirmede kullanılabilecek bir araç olarak düşünülebilir.
- Ancak programlar hangi amaç için değerlendirilirse değerlendirilsin, nitelikli bir değerlendirme süreci için değerlendirme yöntem ve yaklaşımlarının iyi bilinmesi ve doğru bir biçimde uygulanabilmesi oldukça önemlidir.
- Nitekim **alanyazın** (literatür) incelendiğinde eğitim programlarının değerlendirilmesinde çok çeşitli yaklaşımlar geliştirildiği ve uygulandığı görülmektedir.

Program Değerlendirme Süreci

- Program değerlendirme, programın uygulanmasından sonra yapılan gelişigüzel bir işlem değildir.
- Bu, programı geliştirmek amacıyla elde edilen verilerin bir araya getirildiği ve yargıya varıldığı sistematik bir süreçtir.
- Bu sürecin temel aşamalarını Yüksel ve Sağlam (2012), program değerlendirme yaklaşımlarından ve modellerinden bağımsız olarak üç aşamayı içeren bir bakış açısıyla ele almışlardır. **Bunlar; planlama, uygulama ve değerlendirme** olarak adlandırılmıştır.

• Planlama:

- Program değerlendirme çalışmalarının ilk basamağında sistematik bir planlama yer alır.
- Bilimsel bir sürecin izlendiği **bu süreçte; değerlendirme amacına karar verilerek bağlamın tanımlanması, veri toplama yöntemlerine karar verilmesi, ölçme araçlarının hazırlanarak nasıl ve ne şekilde uygulanacağını belirlenmesi** gibi kararların alınması söz konusudur.
- Planlama aşamasında öncelikle değerlendirme amacına karar verilmesi gereklidir.
- Değerlendirme için başlangıç noktası, neyin değerlendirileceğini tanımlamaktır.
- Değerlendirmenin hangi amaçla yapılacağını belirlenmesi ve açık bir biçimde ortaya konması, izleyen aşamalardaki kararları etkileyen önemli bir noktadır.
- Bu amaç; öğrenci başarısının izlenmesi, programın aksayan yönünün belirlenmesi, eğitim gereksinimlerinin saptanması vb. olabilir.
- Amaçlar; öğretmen, öğrenci, yönetici, programın yürütülmesinde sorumlu karar organı vb. paydaşlarca ya da değerlendirme sonuçlarını kullanacak bireylerin gereksinimleri doğrultusunda oluşturulur.

- Bu sürecin en önemli kısmı; değerlendirmenin neden yapılacağı, bulgularının hangi amaçla ve kim tarafından kullanılacağı, daha önce değerlendirilip değerlendirilmediği, maliyeti gibi konuların açıklığa kavuşturulmasıdır.
- Bunlar yerine getirildikten sonra yine bir **kritik kararın** alınması söz konusudur. Bu karar, **değerlendirmeyi yürütecek değerlendirmecinin kim olduğuyla ilgilidir.**
- Genel olarak program değerlendirme sürecini dış değerlendiriciler ve / veya iç değerlendiriciler yürütmektedir.
- **Dış değerlendiriciler**, değerlendirilen bağlamın dışında olan, projeye ilgisi olmayan bağımsız kişiler olarak düşünülebilir.
- **İç değerlendiriciler** ise programın içinden kişilerdir. Değerlendirilecek programın durumuna göre biri ya da her ikisi sürecin bir parçası olabilirler.
- Değerlendirme yaklaşım ve modellerine karar verilmesi yine planlama aşamasında önemli görülen boyutlardan biridir
- Program değerlendirme yaklaşım ve modellerinin sürecin sistematik bir biçimde izlenmesi, bir araştırma etkinliği olmasından dolayı kavramsal ve kuramsal çerçeve içerisinde teorik ya da kuramsal bağlamda nelere dayandığının ortaya konması gerekir.
- Planlamanın sonraki aşamasında istenen değerlendirme, soru ve ölçütlerinin belirlenmesidir.
- Değerlendirme sorularının belirlenmesinde değerlendirme amacından, kullanılacak değerlendirme yaklaşımından, uzmanların deneyimlerinden, değerlendirmecilerin görüşlerinden yararlanılabilir.
- Planlama kapsamında bilimsel anlayışın bir gereği olarak değerlendirici ya da değerlendirmecilerin **araştırma yöntemine**, katılımcılara karar vermeleri gerekir. Bununla birlikte veri kaynaklarının neler olacağı, verilerin nasıl bir süreçte toplanacağı, analizin nasıl yapılacağı gibi kararlar alınmalıdır
- Planlamanın **son aşamasında** ise değerlendirme uygulamasının planlanması, bu amaçla süreci etkili bir biçimde sürdürmeye yönelik bir iş akışının oluşturulması önerilir.

• Uygulama:

- Program değerlendirmenin bu aşamasında, planlama aşamasında **alınan kararlar işe koşulur.**
- Uygulama aşamasında hazırlanan veri toplama araçları kullanılarak değerlendirilecek durumun anlaşılmasına yönelik veriler toplanır.
- Veri toplama araçları, araştırma yöntemi çerçevesinde belirlenir. **Bunlar;** sınav sonuçları, ölçekler, testler,

gözlemler ve görüşmeler olabileceği gibi konuyla ilgili doküman inceleme de olabilir. Bu süreç tamamıyla bilimsel anlayışa dayalı olarak gerçekleştirilir.

- **Uygulamanın son aşaması raporlaştırmadır.** Elde edilen sonuçların raporlaştırılması değerlendirme sürecinin vazgeçilmez bir aşamasıdır

• Değerlendirme:

- Program değerlendirmenin son aşaması yine değerlendirmedir.
- **Değerlendirmenin değerlendirilmesi aşamasında değerlendirme süreci analiz edilir.**
- Meta değerlendirme olarak da adlandırılan bu süreç, değerlendirmecilerin de öz değerlendirme yapmalarına olanak sağlaması açısından katkı sağlayıcı bir aşamadır.
- Ornstein ve Hunkins de program değerlendirme yaklaşımlarından bağımsız bir biçimde değerlendirme sürecini, çoğu araştırmacı tarafından kabul gören bir dizi adımlar olarak açıklamaktadır.
- **Değerlendiricinin bir eylem planı yapmasını gerektiren bu süreçte şu adımlardan söz edilmektedir.**
- ✓ **Değerlendirilecek programdaki olguya odaklanma:** Bu süreçte değerlendirmecinin neyin değerlendirileceğine ve hangi tasarımın kullanılacağına karar vermesi gerekir.
- ✓ **Bilginin toplanması:** Değerlendirmeci bu aşamada gerekli bilgi kaynaklarını tanımlamalı ve buna göre bilgiyi toplamalıdır.
- ✓ **Bilginin organize edilmesi:** Bu adım, hedef kitlenin bilgiyi yorumlamasını ve kullanmasını olanaklı kılacaktır.
- ✓ **Bilginin analiz edilmesi:** Değerlendirmenin odağına uygun analiz tekniğini seçme ve uygulamayı içerir.
- ✓ **Bilginin raporlaştırılması:** Elde edilen sonuçların bilimsel ölçütlere uygun bir biçimde bir rapor hâline dönüştürülmesini içerir.
- ✓ **Bilginin sürekli olarak gözden geçirilmesi:** Bu aşama ise program değerlendirmenin sürekliliğini vurgulayan bir aşamadır.

Program Değerlendirme Türleri ve Yaklaşımları

Program değerlendirme süreçlerinde bir programın etkililiğine karar vermede, çeşitli değerlendirme türlerinden ve program değerlendirme modellerinin içinde bulunduğu yaklaşımlardan yararlanılabilmektedir.

Program Değerlendirme Türleri

- Program değerlendirme, değerlendirme biçimine göre **formal** ve **informal değerlendirme** olarak ikiye ayrılır.
- **Formal değerlendirmeler, sistematik bir süreci içerir.**
- Bu, değerlendirme için amaçların belirlenmesi; nerede, ne zaman ve kim tarafından yapılacağına karar verilmesi; süreçte kullanılacak tüm veri toplama araçlarının geçerliliği ve güvenilirliğinin incelenmesi anlamına gelir.
- Formal değerlendirmeler, yapılandırılmış bir değerlendirme türüdür ve süreç hakkında uzmanlık gerektirir
- **İnformal değerlendirme ise sistematik olmayan bir özellik taşır.**
- Bu, çoğunlukla günlük yaşamda karşılaşılan olaylarda ortaya çıkar ve öznel bir nitelik taşıma durumu söz konusudur.
- Ancak bu kesinlikle değersiz, geçersiz bir değerlendirme türü olarak da düşünülmemelidir.
- Burada özellikle deneyimler, içgüdüler oldukça önemli verilerdir.
- Bazı durumlarda formal değerlendirmeye göre daha hızlı bir biçimde veriye ulaşma söz konusudur.
- Ayrıca informal değerlendirmeler formal değerlendirme yapılmasına zemin de oluşturabilir
- Öte yandan programın etkililiğinin değerlendirilmesinde geliştirilen program ile gerçekleşen program arasındaki ilişkiyi sorgulamada her iki değerlendirme türü birlikte kullanılabilir.
- Değerlendirme **amacı yönünden** ise **biçimlendirici** ve **toplam değerlendirme** olarak sınıflandırılmaktadır.
- **Biçimlendirici değerlendirme**, geliştirilen programın özellikle ilk aşamalarında durumun gözden geçirilmesi amacıyla yapılır.
- Bu değerlendirme sürekli, ayrıntılı ve konuya özgü bilgilendirme sağlar.
- Programın niteliğinin artırılmasının amaçlandığı bu değerlendirme, program tamamlanmadan, diğer bir deyişle çok geçmeden sorunlara müdahale edilmesine olanak sağlar
- **Toplam değerlendirme** ise programın uygulanmasından sonra yapılan bir değerlendirme türüdür.
- Bu değerlendirme türü **“Eğitim programı başarılı oldu mu?”** sorusu üzerinden hareket eder.
- Bu amaçla bir eğitim programının her bir ögesi ya da bütünü üzerindeki toplam etkisi ile ilgili kanıtlar toplanır.

- Toplam değerlendirmenin tepkiler, öğrenme, transfer etme, sonuçlar açısından dört düzeyinin olduğunu ifade eder.
- Buna göre **toplam değerlendirmenin** birinci düzeyinde, öğrencilerin uygulanan programa nasıl tepki gösterdikleri üzerine odaklanılır.
- İkinci düzeyde, değerlendirmeciler programın hedef ve kazanımlarının gerçekleşip gerçekleşmediğine ilişkin veri toplarlar.
- Üçüncü düzeyde yine değerlendirmeciler tarafından programı deneyimleyen kişilerin görüş ve tutumlarını belirlemeye yönelik sorular sorarlar.
- Son düzey ise en zorlu basamak olarak değerlendirilir. Çünkü bir programın sonuçlarına hemen ulaşılamaz

Program Değerlendirme Yaklaşımları

- Program değerlendirme yaklaşımları ya da tasarımları, program değerlendirme sürecinin hangi anlayışa dayalı olarak yapılandırıldığı ve nasıl bir bakışın izlenmesi gerektiği konusunda önemli yardımcılardır.
- Bu çalışmada Fitzpatrick ve arkadaşları (2004) tarafından geliştirilen **beş farklı bakış açısı** ile beş farklı program değerlendirme yaklaşımları ele alınmıştır:

• Hedefe Dayalı Değerlendirme:

- Bu yaklaşım, programın hedeflerinin belirlenmesi ve bu hedefler doğrultusunda gerçekleşen çıktıların değerlendirilmesini temel almaktadır.
- Burada önceden belirlenen hedefler ile hedeflerin gerçekleşme düzeyini belirleyen ölçme sonuçları karşılaştırılarak durum tanımlanmaya çalışılır.
- Hedeflerin belirlenmiş olması, değerlendirme sürecinde yargıya varmak için nelere bakılması gerektiğini gösterdiği için uygulamayı kolay kılar.
- Öte yandan sadece hedef odaklı olmasının yarattığı bazı sınırlılıkları da söz konusudur.
- Ortaya farklı durumlar çıktığında çoğunlukla bunlar gözden kaçırılmaktadır.
- Bununla birlikte bu yaklaşım doğası gereği program uygulandıktan sonra kullanılabilir
- Dolayısıyla süreç içinde olası sorunların belirlenmesi ve gereken müdahalelerin yapılması mümkün değildir.

• Yönetime Dayalı Değerlendirme:

- Bu yaklaşım, yöneticilere ya da program liderlerine bilgi sunmaya odaklanan bir nitelik taşır.
- Bu yaklaşım, program değerlendirme sürecinde elde edilen bilgilerin özellikle karar vericiler, müdürler vb. yönetim

basamağında yer alan kişilerce daha etkili kullanılabileceğini savunur.

- Dolayısıyla burada önemli olan yöneticilerin kararlarıdır.
- Bu yaklaşım içinde yer alan modellerde değerlendirmeci tasarımı yapar, verilerini toplar ve sunar.
- Süreçte yöneticilerle birlikte çalışır.
- Program uygulanmadan daha tasarı aşamasındayken tartışma fırsatını sunması güçlü yönlerinden biridir.
- Sınırlı yönleri ise yöneticinin fark edemediği kritik durumların gözden kaçırılma tehlikesi, değerlendirmecinin yöneticiyle uyuşmaması olarak ifade edilebilir

• Uzman Odaklı Değerlendirme:

- En eski ve en çok kullanılan yaklaşımlarından biridir.
- Programın niteliğine o program konusundaki uzman ya da uzmanların karar vermesine odaklıdır.
- Örneğin eğitim kurumlarında gerçekleştirilen akreditasyon çalışmaları, proje değerlendirme jürileri ya da hakem kurulları, programı yerinde değerlendiren uzmanların uygulamaları bu yaklaşıma örnek gösterilebilir.
- Birçok alanda uygulanabilmesi, verimli olması güçlü yönleri arasında yer alır

• Tüketici / Yararlanıcı Odaklı Değerlendirme:

- Bu yaklaşım eğitim programları, çalıştaylar, hizmet içi eğitimler, eğitim materyalleri gibi ürün ve hizmetler hakkında bilgi toplamakla yükümlü birey ya da bağımsız kuruluşlar tarafından geliştirilen ve desteklenen bir yaklaşımdır.
- Dolayısıyla geliştirilecek ürün ve hizmetlerden yararlananların değerlendirme pozisyonunda olmasına dayanır.
- Burada öncelik verilen değerlendiricinin beklentisidir.

• Katılımcı Odaklı Değerlendirme:

- Bu değerlendirme yaklaşımında paydaşların, bir diğer deyişle programla **ilgisi olanların değerlendirmeye yardım etmek üzere sürece katılması söz konusudur.**
- Çoğulcu bir bakış açısını yansıtması, programın çok yönlü değerlendirilmesine önemli katkılar sağlar.
- Örneğin bir programın değerlendirilmesinde öğrencilerin, öğretmenlerin, yöneticilerin ve / veya ailelerin katılması programın farklı açılarından ele alınmasına katkı sağlar.